

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора Камінської Наталії Василівни на дисертацію Кругової Світлани Самуїлівни на тему «Конституційно-правове забезпечення гендерної рівності в Україні», подану на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертації. З отриманням Україною незалежності та обранням нею демократичного шляху розвитку, одним з основоположних питань стало належне забезпечення прав і свобод людини і громадянина, включаючи регулювання рівності жінок та чоловіків, дівчат і хлопців. Безумовно, успішний розвиток суспільства та держави, сучасної правової системи України повинні ґрунтуватися на усвідомленні цінності життя і людської гідності, важливості повноцінного та гармонійного розвитку кожної особистості, забезпеченні та свобод людини, необхідності створення умов для самореалізації її потенціалу, не залежно від статевої належності, гендерної ідентичності. Відтак, через унормування та дотримання положень щодо неупередженого ставлення до особи за ознакою статі, можливий сталий розвиток суспільства.

В умовах сьогодення, проблематика рівності прав і свобод жінок та чоловіків в Україні не втрачає своєї актуальності. На сучасному етапі державотворення ми спостерігаємо численні демократичні перетворення, удосконалення національного законодавства у напрямі забезпечення принципу рівності жінок і чоловіків, у їх правах та свободах, який передбачено Конституцією України. Реалізація даного принципу є важливим завданням державної правової політики, правового регулювання суспільних відносин, особливо з огляду на трансформацію акценту з захисту прав жінок у окремих видах правовідносин, на увесь комплекс прав чоловіків і жінок. Повноцінна участь осіб, незалежно від статі, в усіх сферах, у державній діяльності і приватному житті, є важливими на шляху євроінтеграційних процесів, визнання України розвинутою демократичною державою.

Разом із тим, рівність прав і свобод жінок та чоловіків в Україні до цих пір залишається серйозною проблемою. Усе це підкреслює актуальність теми запропонованого дисертаційного дослідження, його нагальну необхідність для сучасної науки і практики.

Відповідність дисертаційної роботи сучасним вимогам науки і практики. Дисертаційне дослідження виконано у межах тем науково-дослідної роботи відділу конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України: «Конституційно-правове забезпечення контрольної діяльності суб'єктів публічної влади в Україні: проблеми теорії та практики» (номер державної реєстрації 0117U002696), «Конституційно-правові проблеми сучасного унітаризму: вітчизняний та зарубіжний досвід» (номер державної реєстрації 0118 U100391), «Парламентаризм в Україні: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку» (номер державної реєстрації 0112 U 105261). Робота спрямована на виконання Стратегії гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки, Концепції комунікації у сфері гендерної рівності, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1128-р від 16 вересня 2020 року, Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України № 695 від 05 серпня 2020 року, Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 366-р від 14 квітня 2021 року.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, рекомендації та висновки, сформульовані в дослідженні, є аргументованими, містять самостійні напрацювання, критичний аналіз. Отримані теоретичні та практичні висновки стали результатом наукового пошуку, відповідно до поставленої мети і завдань дослідження.

Позитивно, що наукові пошуки автора базуються на використанні значної джерельної бази, зверненні до наукових праць, нормативно-правових актів тощо. Опрацьовано різноманітну джерельну базу, вітчизняні і зарубіжні

джерела, що дозволило авторці зробити обґрунтовані висновки щодо специфіки конституційно-правового забезпечення гендерної рівності в Україні, врахування особливостей кожної статі з метою економічного, політичного, соціального і культурного розвитку особистості.

Позитивно, що наукові пошуки базуються на використанні значної джерельної бази, зверненні до наукових праць, нормативно-правових актів тощо. Опрацьовано різноманітну джерельну базу, що дозволило зробити обґрунтовані висновки щодо конституційно-правового забезпечення гендерної рівності в Україні. Використання дисертанткою широкого спектру сучасних як загальних, так і спеціальних теоретико-методологічних засобів наукового пізнання явищ і процесів, які мають місце в суспільстві (історичний метод, формально-логічний метод, системно-структурний метод, метод моделювання, порівняльно-правовий метод) дозволило забезпечити належну достовірність наукових результатів дисертації.

Вищезазначене, поряд з методологічною коректністю у визначенні об'єкту, предмету, мети й завдань даного дослідження, звісно, не могло не позначитися позитивно й на науковій новизні отриманих дисертанткою наукових результатів. Зміст дисертації Кругової С.С. відповідає обраній темі, характеризується логічністю та комплексністю. Матеріал дисертації авторкою викладено системно і доступно, послідовно, робота оформлена відповідно до встановлених вимог.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів, повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях. Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації не викликають сумнівів. Вони полягають, у тому, що в дисертації обґрунтовано теоретичні положення стосовно конституційно-правового забезпечення гендерної рівності в Україні. З-поміж результатів дослідження, які, на наш погляд, містять елементи новизни та сприяють вирішенню теоретичних і практичних проблем, належать, зокрема, такі положення:

- запропоновано розуміння гендерної рівності як стану законодавства з належним забезпеченням рівних прав і свобод для представників різних статей, що уособлює систему гарантування рівних можливостей у реалізації своїх прав як чоловіками, так і жінками у всіх сферах життєдіяльності суспільства із врахуванням особливостей кожної статі для економічного, політичного, соціального та культурного розвитку особистості;

- удосконалено характеристику комплексного дослідження рівності прав і свобод жінок і чоловіків в Україні,

- встановлено особливості сучасного стану забезпечення рівності прав і свобод жінок і чоловіків в Україні;

- досліджено досвід країн Скандинавії в забезпеченні гендерної рівності, та встановлено перспективні шляхи запозичення досвіду в забезпеченні рівності прав і свобод жінок та чоловіків Данії, Швеції, Норвегії;

- обґрунтовано необхідність визначення забезпечення рівності прав і свобод чоловіків і жінок як сукупності нормативно-визначених гарантій із забезпечення рівних прав і свобод для представників різних статей, упровадження рівних можливостей у реалізації своїх прав як чоловіками, так і жінками у всіх сферах життєдіяльності суспільства із врахуванням особливостей кожної статі для економічного, політичного, соціального та культурного розвитку особистості, діяльності органів державної влади зі створення умов, необхідних для відповідного забезпечення з боку держави;

- аргументовано пропозицію щодо вирішення проблеми забезпечення балансу прав жінок і чоловіків, яка вбачається у внесенні змін до статті 24 Конституції України 1996 р., Законів України «Про політичні партії», «Про державну службу» та ін.;

- удосконалено аналіз змісту специфіки законодавчих гарантій забезпечення рівності прав і свобод жінок та чоловіків: законодавчі гарантії рівності сімейних прав і свобод чоловіків і жінок; законодавчі гарантії рівності права на працю; законодавчі гарантії рівності втілення політичних та виборчих прав чоловіків і жінок;

– твердження про те, що сутність міжнародно-правових норм як елемента міжнародного механізму захисту прав і свобод чоловіка і жінки полягає в установленні основних правил поведінки суб'єктів, що здійснюють міжнародний захист, а також визначення меж можливого застосування юридичної відповідальності та процесу притягнення до неї.

Робота містить й інші висновки, відображені в дисертації. Загалом досягнуто поставлену мету дисертаційного дослідження, яка полягала у розробці цілісних напрямів теоретико-практичних пропозицій з оптимізації сучасного стану конституційно-правового регулювання забезпечення рівності прав і свобод жінок і чоловіків в Україні.

Практична значимість результатів дослідження. Висновки і рекомендації, обґрунтовані у роботі, можуть бути використані у таких сферах: – у *науково-дослідній* – для подальших загальних і спеціальних наукових досліджень теоретичних та практичних проблем конституційно-правового регулювання рівності жінок і чоловіків; – у *правотворчій діяльності* – при перегляді та вдосконаленні положень чинної Конституції України, Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»; – у *правозастосовній діяльності* – результати дослідження сприятимуть удосконаленню практики застосування норм чинного законодавства для правового регулювання забезпечення рівності прав і свобод жінок і чоловіків в Україні; – в *освітньому процесі* – при вивченні дисциплін «Конституційне право України», «Порівняльне правознавство» та інших, підготовці занять, робочих програм і планів, підручників, навчальної та прикладної літератури.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих наукових працях. Основні результати дисертації, висновки та пропозиції знайшли відображення у шести статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, двох статей – у періодичних наукових виданнях інших держав, а також чотирьох тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Їх вивчення дозволяє дійти висновку про належну повноту викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих наукових працях.

Оцінка змісту дисертації. Структурно дисертація складається із вступу, трьох розділів (вісім підрозділів), висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатку.

У вступі розкрито стан розробленості досліджуваної наукової проблеми, обґрунтовано вибір і актуальність обраної теми, визначено об'єкт і предмет, завдання, методологічну основу дослідження, розкрито наукову новизну отриманих результатів, їх практичне значення, наведено дані про впровадження та апробацію результатів дослідження, публікації за темою дисертації. У розділі 1 «Методологія дослідження і загальнотеоретична характеристика конституційно-правового забезпечення гендерної рівності в Україні» належну увагу приділено огляду доктринальних джерел за темою дослідження, методології досліджень та здійснено теоретичний аналіз конституційно-правового забезпечення гендерної рівності. Приділено увагу ретроспективі становлення рівності прав і свобод жінок і чоловіків у світі та на території України. Розділ 2 «Конституційні гарантії та механізм захисту рівності прав і свобод жінок і чоловіків» присвячено ґрунтовному вивченню конституційних і законодавчих гарантій забезпечення рівності прав і свобод жінок і чоловіків, міжнародних стандартів забезпечення рівності прав і свобод жінок і чоловіків, а також конституційно-правовому механізму захисту рівності прав і свобод жінок і чоловіків в Україні. І в третьому розділі «Оптимізація конституційно-правового забезпечення гендерної рівності в Україні» проаналізовано теоретико-практичні проблеми забезпечення гендерної рівності та пропозиції з їх вирішення, а також законодавчі засади забезпечення рівності прав і свобод жінок і чоловіків у країнах ЄС: шляхи для запозичення в Україну. Логічними та обґрунтованими є відповідні висновки даної роботи.

Зауваження щодо змісту дисертації. Підкреслюючи в цілому високий науковий рівень виконаної праці, водночас варто зупинитися на окремих

положеннях і висновках дослідження С.С. Кругової, які мають дискусійний характер або ж потребують додаткового наукового обґрунтування:

1. Дисертантка активно використовує різноманітний понятійно-категоріальний апарат, при цьому деякі поняття використовуються у різному значенні, відмінному від практики їх трактування в чинних нормативно-правових актах України, існуючих наукових і навчальних виданнях з даної проблематики. *Так, потребують уточнення критерії і підходи до розуміння і визначення, насамперед, таких понять: «рівність», «рівноправність», «гендер», «гендерна рівність», «рівні права», «рівні свободи», «рівні можливості», «забезпечення рівності», «рівне втілення прав та можливостей», «гарантії рівності прав і свобод», «баланс прав жінок і чоловіків» тощо.*

2. У роботі сформульовано «розуміння гендерної рівності як стану законодавства з належним забезпеченням рівних прав і свобод для представників різних статей, що уособлює систему гарантування рівних можливостей у реалізації своїх прав як чоловіками, так і жінками у всіх сферах життєдіяльності суспільства із врахуванням особливостей кожної статі для економічного, політичного, соціального та культурного розвитку особистості». *Водночас, слід відзначити, що усталеними у сучасній доктрині, законодавстві і міжнародній практиці є інші підходи до розуміння даного явища. Постає необхідність обґрунтувати такий авторський підхід та пояснити ставлення до існуючого в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» 2005 р. визначення тендерна рівність як «рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства».*

Інше питання у даному контексті стосується поняття «забезпечення гендерної рівності», що у роботі трактується як «сукупність нормативно-визначених гарантій щодо забезпечення рівних прав і свобод для представників різних статей, упровадження рівних можливостей у реалізації своїх прав як чоловіками, так і жінками у всіх сферах життєдіяльності суспільства із

врахуванням особливостей кожної статі для економічного, політичного, соціального та культурного розвитку особистості, діяльність органів державної влади зі створення умов, необхідних для відповідного забезпечення з боку держави». *Видається, що тут авторка доволі звужено підходить до визначення такої багатоаспектної категорії, оскільки, як відомо, вона включає, на думку більшості сучасних дослідників, такі аспекти чи складові як регулювання, реалізація, захист, охорона, гарантії, відновлення або сприяння відновленню...Тому цікаво почути обґрунтування власне вузького визначення забезпечення гендерної рівності та відповідного механізму його здійснення.*

3. У розділ 2 дисертації міститься підрозділ 2.2. «Міжнародне законодавство щодо забезпечення рівності прав і свобод жінок і чоловіків». Проте, видається некоректним вживання категорії *міжнародне законодавство*, можливо варто було б застосувати загальноприйняті категорії – міжнародно-правові стандарти, міжнародно-правове регулювання і т.д. Але можливо авторка дисертації пояснить доцільність запропонованої термінології. І з назви даного розділу «Конституційні гарантії та механізм захисту рівності прав і свобод жінок і чоловіків» не цілком зрозуміло, що йдеться і про існуючі міжнародно-правові стандарти у даному напрямі.

У висновках дисертації (п. 7) підкреслюється, що «особливостями елементів міжнародного механізму захисту прав і свобод чоловіка і жінки є такі: основоположність; політизованість засобів захисту; ускладнена процедура ініціації. *Отже, потрібно конкретизувати сутність міжнародного механізму захисту прав і свобод чоловіка і жінки, а не лише його складові елементи.*

4. Позитивно, що дисертанткою запропоновано шляхи і способи модернізації національного законодавства України з питань гендерної рівності, забезпечення рівних прав і свобод жінок і чоловіків, з урахування проведеного вивчення даної проблематики, позитивного зарубіжного досвіду у даному напрямі. Разом з тим, сформульована мета і завдання дисертації є значно широкомасштабними, різноплановими і стосуються різних сфер життєдіяльності. У деяких секторах, зокрема секторі безпеки та оборони

України, у сфері місцевого самоврядування, фінансово-бюджетній, соціальній та інших сферах уже спостерігаються позитивні зрушення в оновленні законодавства, наукових дослідженнях тощо.

Доцільно було б структурувати викладені пропозиції за галузевими та темпоральними, можливо іншими критеріями. При цьому потребує переосмислення пропозиція створення в Україні Міністерства України з питань гендерної рівності та органів, які перебуватимуть в його підпорядкуванні, спеціального органу позасудового врегулювання суперечок, які виникають з приводу забезпечення рівності прав і свобод жінок і чоловіків в Україні, який розглядатиме скарги щодо дискримінації за статевою ознакою. Це пояснюється необхідністю попередження дублювання, неузгодженостей та інших колізій на цьому шляху.

Більшість зауважень мають характер побажань і з'ясування дискусійних моментів дослідження, не впливають на його загальну позитивну оцінку.

Дотримання академічної доброчесності. Дисертація «Конституційно-правове забезпечення гендерної рівності в Україні» містить результати власних досліджень автора. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело, що свідчить про відсутність порушень академічної доброчесності. Надано інформацію про результати наукової діяльності, використані методики досліджень з відповідних джерел інформації.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Рецензована робота є науковим дослідженням, що розв'язує конкретне наукове завдання, має істотне значення для сучасної юридичної науки, насамперед, науки конституційного права, інших галузей права України, пов'язаних із забезпеченням гендерної рівності в Україні. Актуальність дисертації обумовлюється відсутністю системних наукових досліджень зазначеного кола питань, які б відповідали потребам сьогодення, враховували розвиток правової думки, проблеми законодавчого регулювання і правозастосування. Сформульовані висновки і пропозиції є аргументованими, характеризуються науковою новизною.

Загалом дисертаційне дослідження на тему: «Конституційно-правове забезпечення гендерної рівності в Україні» відповідає вимогам, встановленим Порядком проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167, а його автор **Кругова Світлана Самуїлівна** у результаті публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
головний консультант відділу моніторингу законодавства
Інституту законодавства Верховної Ради України

Наталія КАМІНСЬКА

Завідуюча

Завідуюча

Завідуюча